

P. Hadot priimtas hermeneutinis antikos tekstų iššūkis: kaip juos skaityti, kad suprastum?

MINDAUGAS BRIEDIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: mindaugas.briedis@vgtu.lt

Šis straipsnis nėra nei konceptuali analizė, nei kritinė interpretacija. Veikiau tai glausta Pierre'o Hadot suformuluotų antikos (ir ne tik) tekstų interpretacijos principų rekonstrukcija. Nepaisant Hadot metodologijos privalumų, tarp kurių paminėtinas aiškumas, efektyvumas, faktinė medžiaga, kontekstualumas, interdiscipliniškumas ir kt., tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje filosofai mieliau mynė filosofinės-antropologinės hermeneutikos aplinkkelius (M. Heideggeris, H. G. Gadameris, P. Ricœur'as ir kiti). Manau, kad Hadot mums perduoti antikos tekstų aiškinimo standartai praturtintų vyraujančią hermeneutinę tradiciją, kurioje „tekstas“ jau įgyja socialinę-kultūrinę, egzistencinę ir net ontologinę reikšmę. Esminiai Hadot metodologijos principai straipsnyje iliustruojami nurodant reikšmingas ankstyvosios ir vėlyvosios antikos tekstų vietas.

Raktažodžiai: antikos filosofija, hermeneutika, diskursas, filosofijos mokyklos, dvasiniai pratimai

ĮŽANGA

Pierre'o Hadot, jaunystėje atsisakiusio suplanuotos kunigystės, akademinė karjera prabėgo Prancūzijoje; čia jis ne tik dėstė, bet ir vadovavo kelioms akademinėms institucijoms¹. Šis filosofas ir filosofijos istorikas pelnė pripažinimą (pirmiausia antikos studijose) ne tiek eseistinio polėkio, kiek kruopštaus darbo ir griežtos metodologijos dėka. Nuolat cituodamas ir kritiškai lygindamas graikų, lotynų, vokiečių, prancūzų pirminius filosofijos šaltinius, jis atidengė skubotų vertimų ir egzozetinių šuolių vilkduobes, grąžino senosioms kalboms filosofinių redukcijų istorijoje prarastą pagarbą, neatmesdamas ir šiuolaikinio filosofinio žodyno.

Hadot, kuriuo ypač žavėjosi M. Foucault, darbe persipynę filologo gebėjimai, istoriko tikslumas ir filosofo argumentacija tapo ne tik puikiu pavyzdžiu neretai kaip vorai siūlą iš savęs audžiantiems „gryniesiems“ filosofams, bet ir paliko antikos tekstų skaitymą ir supratimą ar galimo klaidingo supratimo dekonstravimą. Neretai amorfiškai filosofinės antropologijos eseistikai Hadot priešpriešino skrupulingą, techninį, lingvistiškai pagrįstą, tačiau *atvirą* teksto verti(ni)mą, kuriuo kaip būtina sąlyga privalo remtis bet kokia egzegezė ar net kritika².

¹ Nuo 1964 iki 1986 m. – *École des hautes études en sciences sociales* (EHESS) vadovas, vėliau – *Collège de France* profesorius, Helenistinės ir romėniškos filosofijos istorijos katedros vedėjas. Hadot paskaitų kursai buvo skirti Platono, Plotino, Porfyrijaus, Marko Aurelijaus, šv. Augustino, Ambrozijaus ir kitų idėjoms ir faktiškai apėmė visas antikos ir ankstyvųjų viduramžių filosofines bei teologines temas. Kita vertus, pro jo akis nepraslydo ir F. Nietzsche's, M. Foucault, J. W. Goethe's, L. Wittgensteino nulemti idėjiniai lūžiai, kuriuos Hadot pirmiausia siejo su antikos filosofijos likimu šiandien.

² Atvirumą, kaip pamatinę teksto savybę, panašiu metu (1962) analizavo ir italų teoretikas U. Eco (2004).

IDĖJŲ „PERĖMIMAS“ KAIP HERMENEUTINĖ PROBLEMA

Pirma rimta istorinė-hermeneutinė problema Hadot laiko lotynų autorių pastangas adaptuoti graikiškus tekstus, pirmiausia Naująjį Testamentą, ir pažymi, kad nuo pat šio adaptacijos proceso pradžių „trūksta ne tik kalbos, bet ir graikų bei judėjų idėjų išmanymo“ (Hadot 1995: 3).

Šią problemą Hadot iliustruoja tokiais idėjų adaptacijos atvejais, kuriuos lotyniškai įvardija *contresens*, bet aiškina juos kaip (prasmės) „apvertimo“, „iškreipimo“ veiksmus³. Pavyzdžiui, Aurelijus Augustinas, remdamasis Vulgata, *Senojo Testamento* eilutes (Ps 4–9) interpretuoja per lotyniškos sąvokos *in id ipsum* prizmę. Tačiau hebrajų tekste, anot Hadot, šioje vietoje akivaizdžiai pabrėžiamas dabartiškumas, tai yra sąvoka verstina kaip „dabar“, „šią akimirką“, tačiau Augustinas, sekdamas neoplatonikų metafizika, čia išvelgia Dievo esmę – „tas, kuris esu“, t. y. pasirenka tapatumo ir nekintamumo metafiziką. Taip lotyniškas vertimas ir neoplatonikų metafizika nulemia hermeneutinę distanciją tarp Augustino ir biblinio teksto, o *contresens* suteikia tekstui tokią logiką, kuria šis anksčiau nepasizymėjo. Pasak Hadot, tai yra būdingiausias antikos minties raidos aspektas (ten pat).

Procesą, kurio metu pagonys ar krikščionys savarankiškai *perimdavo* savo pirmtakų idėjas ar praktikas, Hadot įvardijo *Contamination*. Tai galėjo būti ir filosofinės idėjos, pavyzdžiui, neoplatonikų perskyros tarp pirminės ir antrinės dievybės perkėlimas į krikščionišką Dievo Tėvo ir Sūnaus doktriną⁴, ir socialinės praktikos, pavyzdžiui, pagonių šventyklų ir apeigų reorganizavimas pagal krikščioniškos liturgijos kanonus. Filosofiniu požiūriu Hadot svarbiausia, kad krikščionybė iš pagonių pasiskolino pačią teologijos idėją, tačiau, priešingai postmoderniam priešiškiškumui, nukreiptam į klasikinę mąstymą, Hadot teigia, kad jau antikinė tiesos bei filosofijos samprata visiškai atsižvelgia į tai, kad „žmogaus mąstymas gali būti tik egzegzetinis, o apreiškimai mituose, tradicijose, įstatymuose tampa pamatine interpretacijos medžiaga“ (ten pat: 4). Taigi nors tokie idėjų „perėmimai“ neišvengiamai skatina iškraipymus, nesusipratimus, kita vertus, nulėmė filosofinės ir teologinės minties evoliuciją: būtent „kūrybiškų“ *contrsens* dėka gimė naujos sąvokos, argumentai ir net ištisos doktrinos.

Iškalbingiausias šių virsmų pavyzdys, kurį pateikia Hadot, yra istorinė distinkcijos tarp veiksmožadinės (*to einai*) ir daiktavardinės (*to on*) sąvokos „būtis“ formų steigtis. Hadot atskleidžia, kad ši distinkcija buvo sukurta pirmiausia siekiant nuoseklios Platono teksto egzegzės. Pagal neoplatonišką „Parmenido“ išaiškinimą, kiekvieną Platono iškeltą hipotezę turėjo atliepti skirtinga (būties) hipostazė (*hypostasis*). Taigi antroji hipostazė atliepia antrąjį Plotino Vienį, nes šis dalyvauja *Ousia* (pirmoji būties hipostazė), o *dalyvavimas* neoplatonikams reiškė formos įgavimą transcendentinės Formos dėka, kai transcenduojamas pats dalyvaujantis subjektas.

Taigi pirminis Platono tekstas tarsi pats prašėsi būti pataisytas pagal idėjiškai „pažangesnę“ neoplatonikų doktriną, ir, tikėtina, Porfyrijus išsprendė šį sunkumą *contrsens* paremta egzegze. Pastarasis aiškinimas, be kita ko, remiasi atlaidžia entimema, kad pats Platonas ne visur skaidriai vartojo sąvoką *Ousia*, kartais net pakeisdamas „panašia“ (*einai*). Antra vertus, toks aiškinimas pretenduoja atskleisti „tikrąsias“ Platono intencijas – šis siekia, kad *suprastume*, kaip antrasis Vienis įgauna „būties“ (*to on*) savybę pirmojo Vienio, kuris yra pati Būtis (*to einai*), dėka.

Pažymėtina, kad taip Hadot atskleidžia net tik konkrečios sąvokinės distinkcijos, bet ir visos mąstymo tradicijos, konkrečiai – ontoteologijos, istorines gimimo aplinkybes. Vėliau ši „kūrybiška“ *contrsens* (nulėmusi, pavyzdžiui, negatyviosios teologijos raidą) kitos, jau Boecijaus suformuluotos, distinkcijos tarp *esse* ir *id quod est* dėka paveikė visą Vakarų filosofiją.

³ Matysime, kad tai jokiū būdu nepaneigia pozityvių *contresens* konotacijų.

⁴ Paminėtina, kad bendroji bizantiška hierarchinio monoteizmo idėja atėjo iš vėlyvųjų pagonių mąstytojų teologijos.

„DISKURSO TVARKA“ IR KITOS LEMTINGOS HERMENEUTINĖS APLINKYBĖS

Hadot nuolat remiasi savotišku hermeneutiniu ratu pačioje filosofijos istorijoje – neįmanoma palaikyti filosofinės tradicijos nesiremiant ją įsteigusio mąstytojo formuluotėmis, tačiau, kita vertus, taip pat neįmanoma remtis „grynu“ šių formuluočių pavidalu, tai yra iki interpretacijos, o vėliau nuoširdžiai įtikėti, kad ši nauja prasmė ir buvo tikroji autoriteto intencija. Spręsdamas šią problemą Hadot nuėjo vidurio keliu, išsitenkančiu tarp romantiškosios hermeneutikos ir postmodernios dekonstrukcijos, skelbiančios „autoriaus mirties“ nuosprendį: „Tiesą sakant, ši nauja prasmė atliepia tam tikrą originalios doktrinos evoliucijos galimybę“ (ten pat: 7).

Tačiau tam (antikinio mąstymo supratimui) pirmiausia būtina atsižvelgti į visas konkrečias „originalias“ aplinkybes, veikusias to meto filosofavimą: filosofinės mokyklos sampratą ir struktūrą, filosofijos prigimtį, literatūros žanrus, retorikos figūras, dogminius ir moralinius imperatyvus, taip pat bendrus to meto mąstymo bei elgesio požymius. Negaliu susilaikyti nepalyginęs Hadot prieigos prie Vakarų antikos teksto supratimo su konkrečių aplinkybių (rūbo faktūros, medžiagos, sėdėsenos, apšvietimo, kambario temperatūros ir t. t.) svarba budistų meditacijoje. Juk neatsižvelgus į šias aplinkybes, beliktų tik vakarietiškai reformuluotų abstrakcijų kratynys. Pažvelkime į šias „hermeneutines aplinkybes“ atidžiau.

Oralinis antikos teksto pagrindas

Pirmajame mūsų eros amžiuje Atėnuose ir kitur nustojo egzistuoti organizuotos filosofinės pagonių mokyklos, kartu buvo nutraukti jas palaikę glaudūs saitai tarp kolegų mąstytojų bei mokinių ir mokytojų. Hadot pažymi, kad tuo buvo suduotas esminis smūgis *oralinei* filosofinių institucijų tradicijai. Palaipsniui tradicijos tęsėjams beliko pasikliauti mokyklos įkūrėjo ir pagrindinius tam tikros filosofinės krypties postulatų suformulavusių „žvaigždžių“ *tekstais*. Filosofijai pasukus teksto *komentaro* keliu, sumenko savarankiško mąstymo svarba, juk nuo šiol filosofas „mąstė“ remdamasis tradicija, o „tiesa“ reiškė ištikimybę autoritetingam tekstui⁵.

Antikos akademinėje praktikoje tiek mokytojo santykio su mokiniu, tiek paties mokytojo individualių meditacijų tikslas buvo transformuoti, o ne vien informuoti. Pastarąjį požiūrį inicijavo dar Sokratas, nesėkmingą mokymosi procesą palyginęs su pilstymu iš vieno indo į kitą. Tai reiškia, kad graikiški ir romėniški tekstai niekada iki galo neatsiribojo nuo oralinės komunikacijos sąlygotumų, aptartų jau Platono rašto, kaip *farmakono*, analizėje (*Faidras*). Hadot suprato šiuos tekstus kaip oralinės tradicijos pratęsimą, tai yra jie buvo parašyti, kad vėl būtų įkalbinti, panašiai kaip partitūra funkcionuoja tik tarp muzikanto ir klausytojo, o ne atskirai.

Taigi visa antikos filosofija vienaip ar kitaip tikėjo Platono *Faidre* postuluota ontologine išstarto žodžio verte. Praktiškai tai reiškė, kad tekstas visuomet skirtas žmogui formuoti transformuojant sielą („vidinį diskursą“). Pažymėtina, kad šią nuostatą perėmė ne tik tradicinis krikščioniškasis logocentrizmas, bet ir tokie netradiciniai krikščionybės apologetai kaip Kierkegaardas, kuris apibūdino krikščioniškojo diskurso ir *ugdymo* ekvivalenciją (Kierkegaard 1997).

Diskurso pavidalai

Turint omenyje oralinį antikos tekstų pagrindą, lengviau atsižvelgti į specifinę antikos „diskurso tvarką“, kai prasminiais dariniais laikytinos ne tik sąvokos ir paskiri teiginiai, bet ir bendroji prasminė teksto kryptis. Taigi vienas fundamentaliausių hermeneutinių Hadot principų – literatūrinių ir konceptualių struktūrų negalima svarstyti atskirai.

⁵ Čia galima išvystyti intriguojančias paraleles tarp filosofijos perėjimo iš oralinio režimo į egzegetinę tradiciją ir teologinės scholastikos atitrūkimo nuo evangelinio spontaniškumo.

Lotynų patristikos studijas Hadot prilygino pastabumui peizaže paslėptomis detalėms. Atradus tam tikrą žiūros kampą, peizaže pasirodo prasmingi dariniai – figūros, simetrijos ir t. t. Laikantis šios paralelės dažnas išpūdis, kad antikos tekstai parašyti prastu stiliumi, jiems trūksta nuoseklumo, turi būti suspenduotas. Kaip Renesanso meistro drobėje glūdintys pasauliai, taip ir antikos tekste pateiktos prasmės laukia rakto, kuris visas iki tol buvusias „be-reikšmes“ detales padarytų prasmingas. Skirtingai nuo nūnai popkultūroje išpopuliarėjusių senovės kodų, mistinių įrašų, piktogramų, populiarių simbolių tariamo „šifravimo“, Hadot nurodo, kad ištisi filosofiniai tekstai ir epochos slepia savo tikrąsias prasmines struktūras. Puikus pavyzdys yra Romos stoiko (be kita ko, imperatoriaus) Marko Aurelijaus tekstas „Meditacijos“.

Kai šis veikalas buvo spausdinamas pirmą kartą (XVI a.), redaktoriai nusprendė, kad toks netvarkingas tekstas tegali būti tik viso neišlikusio filosofinio traktato nuotrupos. Todėl pirmieji ir vėlesnieji redaktoriai noriai tvarkė imperatoriaus tekstą, teisingamiesi šia *prima facie* netvarka, labiau primenančia nesusijusių aforizmų, atliepančių įvairius autoriaus sielos būvius, kratinį. Tačiau iš tiesų Marko Aurelijaus tekstas priklauso *hypomnemata* literatūriniam žanrui (labai atsargiai lygintinas su moderniu dienoraščiu), kurio paprastai neplanuojama skelbti viešai, bet jis toli gražu nėra padrikas. Hadot atkreipia dėmesį, kad, skirtingai nuo daugelio šiandieninių dienoraščių, Marko Aurelijaus tekstas iš tiesų yra dvasinių pratimų, praktikuojamų pagal tam tikrą metodą, vadovas⁶. Šią aplinkybę pirmiausia išduoda tai, kad tekste užfiksuoti dialogo su savimi fragmentai yra parašyti itin rafinuota kalba, kad užtikrintų reikiamą psichologinį efektą.

Raktas į tikrąjį teksto *supratimą* (praktikuoti dvasinius pratimus konkrečiai ir / ar suprasti tekstą apskritai⁷) glūdi trijuose filosofiniuose *topoi*, išskirtuose dar Epikteto. *Topoi* išreiškia tris sielos „funkcijas“: sprendinį, troškimą ir impulsą. Pagal bendrąsias antikos filosofijos nuostatas, jos priklauso nuo racionalaus subjekto, tad yra treniruotinos atitinkamais pratimais. Sielos funkcijas atitinka trys filosofijos dalys – logika, fizika ir etika, o pačius *topoi* Epiktetas apibūdina kaip pratimus, perkeliančius į praktiką šias tris filosofinio diskurso dalis.

Hadot panaudojo *topoi* kaip struktūrinį raktą „Meditacijoms“ perskaityti. Aplink kiekvieną šių filosofijos disciplinų organizuojamos dogmos bei maksimos, pavyzdžiui, aplink sprendinio funkciją telkiamos sprendinio laisvės, galimybės kritikuoti, modifikuoti savo sprendinius ir panašios dogmos. Aiškėja, kad kiekvienas „Meditacijų“ sakinyss aktualizuoja vieną iš trijų disciplinų, kurių supratimas savo ruožtu giliai įsišaknijęs stoikų dvasios pratimų tradicijoje. Akivaizdu, kad šį kontekstą privalu išmanyti prieš redukuojant atskirus pasažus į neva jautraus imperatoriaus psichologiją. Antraip, pagal Hadot, mes projektuotume savo intencijas, įvertindami „Meditacijas“ kaip, tarkime, spontanišką (pa)sąmonės srauto darinį. Deja, taip galime nepastebėti ne tik antikos teksto, bet ir, pavyzdžiui, J. Joyce'o kūrinių „antikinės“ architektūros. Taigi antikoje diskurso tvarkos buvo griežtai kodifikuotos, o tai reiškia, kad priklausomai nuo to, ką nori pasakyti, privalėjai tai sakyti tam tikra tvarka“ (ten pat: 13). Kai kuriems bendros retorinės schemos reikalavimams (pavyzdžiui, krikščioniškajai liturgijai) *kalbėdami* privalėjo paklusti net imperatoriai.

⁶ Žinoma, čia pasiekiamė pačios filosofijos savivokos problemą, nes antikoje dvasiniai pratimai buvo kiekvienos filosofinės mokyklos (skeptikų, stoikų, epikūrininkų, neoplatonikų, aristotelininkų, pironiečių ir kt.) esminė dalis. Filosofija reiškė egzistencinę nuostatą, totalią gyvenimo transformaciją, kurios atžvilgiu priklausomai nuo mokyklos skyrėsi tik priemonės (t. y. santykis su konvencinėmis vertybėmis).

⁷ Pažymėtina, kad mums, priešingai nei antikos akademikams, tai gali būti atskirtinos užduotys.

Šie argumentai leidžia Hadot atmesti kaip nepagrįstas arba hermeneutiškai nesvarbias visas istorines-psichologines Marko Aurelijaus portreto redukcijas – nuo pesimizmo iki gastrito ar piktnaudžiavimo opijumi – ir iškelti švieson pagrindinį teksto tikslą – dvasinius pratimus, t. y. tam tikrą poveikio sau siekį. Marko Aurelijaus pastabos apie kūną, laiką, malonumus ir t. t. nėra asmeniniai įspūdžiai, o pasirengimas dvasinėms treniruotėms, pavyzdžiui, fiziologiškai skrupulingas valgio vartojimo ar seksualinio akto aprašas, kad kuo objektyviau pademonstruotų fenomeną. Tai savo ruožtu padėtų atsikratyti klaidingų konvencinių vertybinių sprendinių paties analizuojamo fenomeno atžvilgiu ir turėtų pozityvių etinių pasekmių.

Taigi Hadot nuolat pabrėžia istorinės psichologijos grėsmę antikos tekstų supratimui. Neišmanant „diskurso tvarkos“ lengva nepastebėti, kad neva autoriaus mintis determinuojantys impulsai yra tradicijos, kurioje jis dirba, reikalavimai. Todėl jokia būdu negalime pasiduoti laikmečio dvasiai, kai leidžiama elgtis su tekstu, kaip nori, ir ieškoma, ką autorius ar tekstas „nori“ pasakyti, bet ne ką gali, ar ko negali.

Pats Hadot puikiai žino, kaip sunku atsispirti pagundai vertinti tekstą tesant psichologiniu autoriaus veidrodžiu. Tyrinėdamas Aurelijaus Augustino raštus jis vienas pirmųjų suformulavo tikrąjį vieno Bažnyčios *Patres* idėjų revoliucingumą teigdamas, kad „kartu su „Išpažinimais“ istorijoje pasirodo modernios savasties, Aš, vidinės perspektyvos samprata“ (ten pat: 73). Tačiau tuojau pat Hadot pažymi, kad Augustino „Aš“ yra ne biografinis, psichologinis, individualizuotas, o veikiau tapatinamas su nuolat bylojančiu Šventųjų raštų „Aš“ – nuodėmingo, bet Dievo išganyto Kristuje Adomo, Jokūbo, Dovydo, Pauliaus ir kitų balsus.

Tai reiškia, kad *Išpažinimai* yra ne autobiografinis, o *teologinis* veikalas, kuriame kiekviena scena, net ir sąlygota istorinių faktų, yra griežtai simbolinė bendresnės struktūros dalis. Taip Hadot, sekdamas jau teologinio diskurso tvarka, atveria *teologinę* „vidinių“ būsenų deskripcijų svarbą. Introspekcinė Augustino psichologija permąstoma idealios Adomo psichologijos rėmuose, kai garsioji kriaušių vagystė simbolizuoja ne individualią nuodėmę, o yra prieš manichėizmą nukreiptos polemikos dalis⁸. Kartu išsisprenžia ir kita hermeneutinė, bet jau su Augustino teksto vientisumu susijusi problema. Laikantis teologinio diskurso, paskutinės trys „mažiau biografinės“ *Išpažinimų* knygos nebeatrodo iškrentančios iš konteksto, kai sielos būvių ir žemės palyginimai individualius Augustino gyvenimo įvykius kilsteli iki universalaus žmonijos likimo simbolių statuso.

Galima pridurti, kad jei Hadot metodologija, konkrečiai – konceptualios ir literatūrinės teksto struktūros tapatinimas, primena garsiąją L. Wittgensteino „kalbos žaidimų“ teoriją, tai žinotina, kad būtent Hadot pirmasis Prancūzijoje iš esmės apžvelgė austrų filosofo idėjas, kartu pažymėdamas, kad Wittgensteiną ir antikos tekstus sieja dar ir *terapinė* filosofijos užduotis. Daugiau nei tezės čia reiškia būdai, metodai, virstantys „dvasios pratimais“.

„DVASINIS“ ANTIKOS TEKSTŲ KONTEKSTAS

„Dvasios pratimai“, anot Hadot, yra tikrasis tiek pagonišku, tiek ankstyvosios krikščionybės tekstų turinys ir tikslas. Daugelis šiuolaikinių kritikų remiasi visiškai klaidinga prielaida, kad antikos autoriai bandė konstruoti sistemas, tačiau iš tiesų, norint dekoduoti antikos tekstų *prima facie* netvarką, reikia išmanyti ne tik literatūros žanrą ir jam būdingą struktūrą, bet ir tekstą pagimdžiusią gyvenamąją praktiką.

⁸ Vagiama ne dėl „kriaušių“, o dėl blogio, kuris, neturėdamas savyje substancijos, masina vieninteliu „pozityvumu“ – galimybe imituoti Dievo laisvę.

Antikos „dvasinio pratimo“⁹ tikslas yra taip prieiti prie egzistenciškai relevantiško reiškimo, kad kartu galėtume atriboti visus subjektyvius, antropomorfinius aspektus, pavyzdžiui, troškimą („fizika“) ar sprendinį („logika“). Pažymėtina, kad stoikų kosmologijos kontekste „fizikos“ ir „logikos“ tikslas yra ne išreikšti (ką nors), o transformuoti (save) įveikiant iracionalumą, taigi, kaip minėjome, veikia transformuoti nei informuoti. Dvasinių pratimų įtvirtinta tokia fizikinė ir / ar loginė nuostata leidžia įvairias stoikų etikos maksimas: abejingumą daiktams ir reiškiniams, t. y. gebėjimą suspenduoti didesnės ar mažesnės vertės priskyrimą; gebėjimą griežtai atriboti nuo individo valios priklausančius ir griežtai determinuotus dalykus (pamatinė stoikų максима); palaiptui pereiti nuo žmogiškos vertinimo skalės prie universalios (gamtinės) perspektyvos. Tačiau šio straipsnio tikslas nėra išvardyti antikos pratimus, veikia svarbu suprasti, kaip jie siejasi su tekstais: pavyzdžiui, stoikų patarimas nuolat apmąstyti galimas (neišvengiamas?) ateities nelaimės ir laikyti jas aktyvioje, valingoje atmintyje naujai atskleidžia epinius antikos poezijos ir tragedijos tekstus¹⁰.

Antikos dialogai, priešingai šiuolaikiniam „efektyvumo bumui“, moko, kad svarbiausia yra ne išspręsti problemą (nes problema atsiras vis kita), o dialektiškai išugdyti save iki sprendimo galią ir teisę turinčios institucijos. Filosofijos studentai turėjo įgyti tokius tvirtus savižinos principus, kad galėtų juos akimirksniu nedelsdami panaudoti kritinėmis gyvenimo aplinkybėmis. Toks tikslas, žinoma, toli peržengia mokymo proceso, kaip informacijos perdavimo, ribotumus.

Ir štai mes ilgu aplinkeliu prieiname neretai iki banalybės supaprastinamą antikos „filosofo idealą“, pagal kurį filosofas ne tik turi žinoti, kaip rašyti, bet ir kaip gyventi, o tai ir iškelia filosofiją iki dvasinių (apimančių žmogaus egzistencijos įvairovę ir visumą), o ne vien intelektualią discipliną. Antikos tekstai iš tiesų yra *psichagogiški* (Hadot terminas), t. y. kreipiantys, paveikiantys sielą ir suteikiantys jai tikrumą (*la certitude*) bei ramybę.

Teksto ir dvasinio pratimo dialektikos svarbą Hadot galutinai įtvirtina, atsisakydamas apriboti šią dialektiką vien etiniais tikslais. Tekstu laikomi dvasios pratimai ne tik suderina veiksmus, atitinkančius tam tikro gero elgesio kodą, t. y. turi ne vien moralinę, bet ir egzistencinę vertę. Būtent tokią vertę logikos, fizikos ir etikos disciplinoms teikė stoikai ir tą, pasak Hadot, išleido iš akių net M. Foucault, vien etika apribodamas antikos rūpestį siela.

Antikos filosofijoje dvasios pratimams skirta pagrindinė vieta nulemia ir antikos filosofinį diskursą: kalba yra tarnystė gyvenimui, kuria Hadot rodo, kaip susisieja oralinė tradicija, tekstas ir gyvenimo menas.

IŠVADOS

Hadot atskiria dvi diskurso sampratas antikoje: išorinį (mokyklos) ir vidinį (egzistencinį) dialogus. Pirmasis filosofijos istorijoje buvo atsietas nuo antrojo ir sutapatintas su filosofija.

P. Hadot *filosofinis mąstymas* yra neatsiejamas nuo *vertimo metodu*. Taigi būtina susieti literatūrinių ir konceptualių struktūrų analizes. Neišmanant „diskurso tvarkos“, tai yra specifinės tam tikros rašymo ir gyvenimo praktikos dialektikos, lengva nepastebėti, kad neva socialiniai, psichologiniai ar kitokie autoriaus mintis determinuojantys impulsai iš tiesų tėra tradicijos, kurioje jis dirba, reikalavimai.

⁹ Čia privalome nepamiršti, kad šiandien sąvoka „dvasingumas“ žymi bet ką – nuo tradicinių religinių konfesijų iki pseudomokslinių teiginių arba rankdarbių būrelių.

¹⁰ Taip žvelgdami vargu ar galime tokiam uoliam stoikų doktrinos praktikui kaip Markas Aurelijus priskirti pesimizmą.

Hadot suteikia solidesnį pagrindą šiuolaikinės filosofijos postulatui: supratimui būtina išmanyti tiriamo laikotarpio kontekstą, o interdiscipliniškumui – aiškia prasmę, ir susieja idėjų istoriko, literatūros kritiko, dekonstrukcijos filosofo, kalbos žaidimų teoretiko perspektyvas, bet atsispiria jų nihilizmui teksto atžvilgiu, taip atkurdamas pasitikėjimą teksto *sens de base*.

Nors Hadot griežtai atsisako autoriaus psichologijos kaip raktą į teksto turinį, kita vertus, postmodernios „autoriaus mirties“ akivaizdoje jis išsaugo sąmoningai konkrečiam žanrui ir atitinkamai dvasinei tradicijai atsiduodantį mąstytoją.

Taigi, nors Hadot iš esmės pritaikė L. Wittgensteino „kalbinio žaidimo“ sampratą istorinei perspektyvai, bet kartu reikšmingai papildė ir išplėtė paties Wittgensteino metodologinę nuostatą, suteikdamas filosofinę vertę tokiems literatūros žanrams, kaip himnas, malda, dialogas, meditacija, vadovas, dogmatinis traktatas ir t. t. Antra, jis dar labiau užaštrino įvairių mąstymo modusų (retorinės argumentacijos, loginio samprotavimo, didaktinės ekspozicijos ir t. t.) intencijų skirtumus ir reikšmę prasmei konstitucijai.

Tai reiškia, kad Hadot metodo negalima apriboti tik antikos tekstais: čia filosofinių teiginių supratimo sąlygos išplečiamos nuo dvasinių pratimų tradicijų iki šiuolaikinės grožinės bei mokslinės literatūros.

Gauta 2011 08 12
Priimta 2011 09 22

Literatūra

1. Aurelijus Augustinas. 2004. *Išpažinimai*. Vertė E. Ulčinaitė, V. Stalioraitytė. Vilnius: Aidai.
2. Eco, U. 2004. *Atviras Kūrinys*. Vertė I. Tuliševskaitė. Vilnius: Tyto alba.
3. Hadot, P. 1995. *Philosophy as a Way of Life*. Blackwell Publishing.
4. Kierkegaard, S. 1997. *Liga mirčiai*. Vertė J. Adomėnienė. Vilnius: Aidai.
5. Markas Aurelijus. 2010. *Sau pačiam*. Vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Alma littera.
6. Platonas. 1996. *Faidras*. Vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai.
7. Plato. 1993. *Parmenides*. Translated by S. Scolnicov. University of California Press.

MINDAUGAS BRIEDIS

P. Hadot and the hermeneutic challenge of ancient texts: how to read so as to understand?

Summary

The article is not a case of conceptual analysis or critical interpretation. Rather, its general aim is reconstructive, i. e. to give a brief account of hermeneutical principles formulated by the French scholar Pierre Hadot. Despite many advantages, such as precision, factual base, efficiency, contextuality and the fact that Hadot's methodology is relevant not only to ancient texts but also to contemporary literature, many philosophers preferred pure philosophico-anthropological hermeneutics (initiated by M. Heidegger, H. G. Gadamer, P. Ricoeur and others). Therefore, it is necessary to stress that the principles of Hadot's hermeneutics deserve more attention and can improve usually very arbitrary relations between a scholar and the text under investigation, while bearing in mind that "text" today is saturated with socio-cultural, existential and even ontological connotations. The basic points of Hadot's hermeneutics are illustrated referring to famous passages from the texts of early and late Antiquity.

Key words: ancient philosophy, hermeneutics, discourse, philosophical schools, spiritual exercises